

PROF.DR.SHUKRI RAHIMI (SHKUP)

STATUSI JURIDIKO-KUSHTETUES I SHQIPTAREVE NE MAQEDONI

Procesi i demokratizimit të jetës politike, që përfshiu edhe trevat tona nga fundi i dhjetëvjetëshit të tetë të këtij shekulli, u manifestua detyrimisht edhe te shqiptarët në Maqedoni, të cilët që në muajt e parë të vitit 1990 kërkonin mënyra dhe forma të organizimit politik. Kështu, më 15 prill 1990 u themelua subjekti i parë politik, Partia për Prosperitet Demokratik, si parti e parë në këto treva, rreth së cilës filluan të tubohen shqiptarët në përgjithësi, por edhe simpatizuesit nga kombësitë e tjera dhe grupet etnike. Që me hartimin e programit të parë, kjo parti u përcaktua për demokraci parlamentare, për dialog në zgjidhjen e problemeve dhe për pjesëmarrje në zgjedhjet për pushtet. Qëllimi i saj ishte ndërtimi i një shteti të përbashkët e të barabartë për të gjithë qytetarët e Maqedonisë, në të cilin do të aplikohen praktika e dialogut civilizues e demokratik, ku qytetari, pavarësisht nga përkatësia e tij kombëtare, fetare e racore, do të jetë i lirë dhe i barabartë në të gjitha fushat e veprimtarisë shoqërore, ekonomike, arsimore e kulturore. Shqiptarët me këtë rast u shprehën për barazi dhe për ndarjen e pushtetit me partitë e tjera politike, të bindur se kështu duhet vepruar edhe në aktivitetin e tyre të mëtejshëm, për formimin e një pushteti të përbashkët e demokratik për të gjithë qytetarët që jetojnë në këtë republikë shumë nacionale.

Gjatë verës së vitit 1990 veprohej në mënyrë permanente në përgatitjen e zgjedhjeve të para parlamentare, duke shpresuar, sipas përcaktimeve të veta, për pjesëmarrje proporcionale në pushtetin e ri dhe në mbarë jetën shoqërore dhe politike. Mirëpo pala maqedonase, e sidomos Partia Komuniste, që ishte ende në pushtet, sikurse edhe partitë e tjera që u themeluan gjatë asaj kohe, nuk treguan gatishmëri për bashkëpunim dhe për ndarjen e pushtetit me shqiptarët. Kjo u duk gjatë përgatitjes së ligjit për zgjedhjet, ku propozohej aplikimi i sistemit të shumicës e jo i proporcionalitetit. Qeveria hartoi këtë projektligj, të cilin Kuvendi i atëhershëm e miratoi, duke qenë të bindur se maqedonasit do të siguronin shumicën në zgjedhje dhe do të mbanin tërë pushtetin në duart e veta, pa e ndarë me shqiptarët, edhe pse e dinin se numri i shqiptarëve është i konsiderueshëm në këtë republikë. Ata ishin të vetëdijshëm se me aplikimin e sistemit proporcional, shqiptarët do të krijonin mundësi reale që të merrnin pjesë me 30 - 35 për qind si në pushtetin lokal, ashtu edhe në atë republikan. Për këtë arsye ata bënë çmos që të miratohej ligji që favorizonte sistemin e shumicës dhe nuk e pranuan sistemin proporcional. Po në këtë mënyrë veproji pushteti i atëhershëm edhe në përgatitjen e ligjit për njësitë e zgjedhjeve. Në atë rast u bënë përpjekje maksimale, që në këto njësi të dominonte elementi maqedonas, kurse shqiptarët të mbeteshin në pakicë dhe në këtë mënyrë të sigurohej një numër më i madh i këshilltarëve dhe i deputetëve maqedonas. Padrejtësi të shumta u bënë edhe gjatë zgjedhjeve. Në ato rajone ku shqiptarët fituan shumicën e votave, u përsëritën votimet edhe 2 e 3 herë, me qëllim që t'u krijohet mundësi maqedonase për të fituar më shumë këshilltarë e deputetë. Në këtë mënyrë për deputetët shqiptarë votuan mesatarisht 8 000 votues, kurse për

deputetët maqedonas rreth 3 600 votues. Me anën e kësaj procedure maqedonasit siguruan praktikisht shumicën në zgjedhje dhe nuk lejuan ndarjen e pushtetit me shqiptarët. Kjo politikë u mundësoi partive politike maqedonase që, me anë të ligjeve zgjedhore, të realizonin strategjinë e tyre politike: Por, pavarësisht nga politika e ndjekur nga komunistët në pushtet, partitë politike gjatë fushatës së zgjedhjeve punuan shumë dhe, në sajë të gatishmërisë së popullsisë që përfaqësonin, arritën të zgjidhnin një numër të konsiderueshëm të përfaqësuesve të vet si në organet lokale, ashtu edhe në ato republikane.

Në zgjedhjet e mbajtura në nëntor 1990 nga 120 deputetë që u zgjodhën në Kuvendin e Maqedonisë, 23 ishin shqiptarë e romë, kurse 96 ishin nga partitë maqedonase. Për kuvendet komunale, ku popullata ishte e përzier, maqedonasit fituan shumicën, me përjashtim të Tetovës, të Gostivarit dhe të Dibrës, ku shqiptarët fituan shumicën e këshilltarëve. Në komunat ku shqiptarët fituan shumicën e vendeve të këshilltarëve, për shkak të mospajtimit të maqedonasve dhe të lëshimeve që u bëri atyre pushteti republikan, konstituimi i kuvendeve u bë me një vonesë prej më se një viti. Duke theksuar se në këto tri qendra komunale nuk u zhvillua luftë në mes partive, sepse të gjitha partitë maqedonase fornuan bllokun antishqiptar, i cili kishte për qëllim që të mos i lejonte partitë shqiptare të merrnin pushtetin.

Me konstituimin e pushtetit republikan, deputetët shqiptarë votuan për zgjedhjen e kryetarit të Republikës, për kryetarin e Kuvendit dhe për 4 nënkryetarë të Kuvendit, prej të cilëve njëri ishte shqiptar. Përsa i përket zgjedhjes së qeverisë, deputetët shqiptarë nuk votuan për të, sepse pala maqedonase nuk iu përmbajti marrëveshjes paraprake. Në qeverinë e formuar në atë kohë bënin pjesë dy përfaqësues të shqiptarëve dhe njëri prej tyre u ngarkua me detyrën e zëvendëskryeministrit. Pra shqiptarët, që sipas numrit të deputetëve zinin vendin e tretë në Parlament, nuk u përfaqësuan në mënyrë proporcionale në qeveri dhe në organet e saj.

Në veprimtarinë e tyre parlamentare partitë politike shqiptare i janë përmbajtur parimit se bartës të sovranitetit në këtë republikë, nuk mund të jetë vetëm një komb, por të gjithë qytetarët dhe pavarësisht nga përkatësia kombëtare. Në kundërshtim me to, partitë politike maqedonase, që erdhën në pushtet, kanë kërkuar e kërkojnë që aty bartës i pushtetit të jetë vetëm populli maqedonas, çka do të çonte drejt shpalljes së Maqedonisë në një shtet njëkombësh, ndërsa popujve të tjerë do t'u mohohej kjo e drejtë dhe për rrjedhojë ata do të konsiderohen si qytetarë të dorës së dytë.

Në Maqedoni marrëdhëniet ndërnacionale kanë një ngarkesë e trashëgim të hidhur nga e kaluara, sepse pushteti në atë republikë ka qenë tërësisht në duar të maqedonasve. Edhe gjatë dy viteve të para të ekzistencës së pushtetit të ri, por edhe sot, për realizimin e barazisë së qytetarëve me përkatësi të ndryshme kombëtare krijohen pengesa të shumta. Kjo u shpreh shumë qartë edhe gjatë diskutimeve për miratimin e Kushtetutës së Republikës në nëntor të vitit 1991, kur u insistua me çdo kusht nga partitë e bllokut maqedon, që Maqedonia të shpallej shtet njënacional, gjë që i privoi qytetarët e tjerë nga e drejta e shtetësisë. Deputetët shqiptarë e hodhën poshtë këtë qëndrim, por megjithatë në preambulën e Kushtetutës kjo frymë është e pranishme. Në të thuhet se Maqedonia është shtet nacional i popullit maqedonas, në të cilin u garantohet barazia edhe shqiptarëve, turqve, romëve dhe vllahëve. si nacionalitete dhe grupe etnike. Por kjo nuk ka gjetur shprehje dhe nuk është pasqyruar në pjesën normative të Kushtetutës, ndërsa në disa nene të saj popujt jomaqedonas janë

vënë në pozitë të pabarabartë lidhur me realizimin e të drejtave të tyre. Faktet e përmendura i detyruan deputetët shqiptarë, të mos votonin për miratimin e kësaj Kushtetute, të vazhdonin përpjekjet për ndryshimin e saj dhe për krijimin e një baze juridike që do t'i verë në pozitë të barabartë të gjithë qytetarët e Maqedonisë.

Grupi parlamentar dhe parti të politike shqiptare, pasi nuk arritën të kenë mirëkuptim me organet shtetërore të Maqedonisë, me qëllim që të përmirësonin statusin e shqiptarëve organizuan më 11 dhe 12 janar 1992 referendumin, me të cilin populli shqiptar shprehu vullnetin e tij për të gëzuar statusin autonom në kuadrin e Republikës së Maqedonisë. Me këtë veprim kërkonte të siguronte një trajtim të posaçëm si nga ana e pushtetit, ashtu edhe nga subjektet politike evropiane. Insistimi i subjekteve politike shqiptare, që edhe faktorët e Bashkësisë Evropiane të angazhohen në zgjidhjen e problemeve të brendshme në Maqedoni, ka dhënë disa rezultate, dhe sidomos për angazhimin e institucioneve të tyre për gjetjen më me lehtësi të zgjidhjeve të brendshme. Këto masa kanë siguruar informimin më të mirë e më objektiv të opinionit evropian e ndërkombëtar për kërkesat e drejta dhe natyrore të shqiptarëve në Maqedoni dhe në veçanti, të Bashkësisë Evropiane, që duhet ta njohë Maqedoninë si shtet të pavarur dhe sovran. Në sajë të këtij intervenimi, gjatë kohëve të fundit filluan bisedimet tripalëshe ndërmjet përfaqësuesve të BE, të qeverisë së Republikës së Maqedonisë dhe përfaqësuesve të palës shqiptare. Në këto bisedime, që nisën të zhvillohen herë në Maqedoni dhe herë në disa qytete evropiane, u diskutuan e u shqyrtuan çështje me rëndësi politike - juridike, siç janë : ligji për vetëqeverisje lokale, i cili u hartua nga qeveria e Maqedonisë dhe do të shqyrtohej nga Kuvendi; projektligji i qeverisë për arsimimin e shqiptarëve dhe sidomos për arsimin e mesëm dhe të lartë, projekt që u diktua ngaqë ligji ekzistues kufizonte të drejtën e shkollimit të shqiptarëve deri në përfundimin e arsimit të mesëm.

Në bisedimet e zhvilluara në prani të ndërmjetësave ndërkombëtarë u arrit marrëveshja e rëndësishme për regjistrimin e përgjithshëm të popullsisë së Maqedonisë, në prill të vitit 1994. Pala shqiptare nënvizoi me këtë rast se shqiptarët e bojkotuan regjistrimin e bërë në prill të vitit 1991, sepse ishin të bindur se pushteti ka bërë dhe bënte manipulime me qëllime politike rreth numrit të popullsisë sipas përkatësisë kombëtare. Në bisedimet e përmendura ndërmjet dy subjekteve u shtrua edhe çështja e përfaqësimit proporcional të të gjithë popujve në organet e pushtetit lokal dhe republikan si dhe në të gjitha institucionet kulturore, arsimore, shkencore dhe ekonomike të asaj republike. Por këto probleme, siç dihet, janë të lidhura ngushtë me regjistrimin e popullsisë, ashtu siç janë të lidhura me të edhe çështja e përdorimit të gjuhës shqipe në administratën e kuvendeve lokale, në shkolla etj. Në këto rrethana, është shumë e nevojshme që regjistrimi i popullsisë të jetë sa më objektiv dhe prania e mbikqyrësve ndërkombëtarë e domosdoshme.

Gjatë shqyrtimit të projektligjit për vetëqeverisje lokale, nga pala shqiptare u kërkuar që në ato komuna ku shqiptarët përbënin më tepër se 15 për qind të popullsisë, si gjuhë zyrtare të përdoret edhe gjuha shqipe. Por insistimi i palës maqedonase, e cila kërkonte që kjo përqindje të ishte mbi 25 për qind bëri që të mos arrihej në harmonizimin e qëndrimeve dhe në një marrëveshje përfundimtare.

Në diskutimin për projektligjin për arsimin, pala shqiptare kërkoi regjistrimin e barabartë dhe pa kufizime të nxënësve shqiptarë në shkollat e mesme, si edhe përcaktimin e qendrave të shkollimit të mesëm për mësimin në gjuhën shqipe gjatë vitit

të ardhshëm shkollor. Lidhur me këto propozime pritet që së shpejti të miratohet ligji mbi shkollat e mesme, i cili shpresojmë se do të jetë diçka më objektiv. Ndërkohë, kërkesa e palës shqiptare që arsimit i lartë në gjuhën shqipe të fillojë me hapjen në vitin e ardhshëm shkollor të fakultetit për përgatitjen e kuadrove arsimore, nuk ka marrë ende pëlqimin zyrtar të organeve maqedonase. Duke u ndalur në problemin e arsimit të lartë, pala shqiptare kërkoi që pranë fakulteteve ekzistuese në Maqedoni të garantohej një kuotë prej 10 për qind për regjistrimin e studentëve shqiptarë.

Në bisedimet tripalëshe është shkruar edhe çështja e informimit në gjuhën shqipe. Në këto bisedime pala shqiptare kërkoi që redaksia në gjuhën shqipe pranë Televizionit të Shkupit, të ngrihej në rangun e programit me disa redaksi, me qëllim që të krijohen premisa për një informim sa më të mirë e të gjithanshëm. Me ndryshimet e bëra gjatë kohëve të fundit, transmetimet në gjuhën shqipe në televizor janë rritur nga 30 në 60 minuta, në radio nga 3 në 6 orë.

Kohët e fundit në bisedimet e lartpërmendura është shtruar edhe çështja e hapjes së institucioneve shkencore - kulturore shqiptare. Qeveria, në përputhje me nenin 48 të Kushtetutës së Maqedonisë, ka shprehur gatishmërinë për themelimin e Institutit të Folklorit dhe të Kulturës Kombëtare Shqiptare. Në Maqedoni ekziston dhe vepron teatri-drama në gjuhën shqipe dhe turke, si dhe disa shoqëri kulturore - artistike dhe shoqatat profesionale shqiptare.

Pikë me rëndësi në këto bisedime tripalëshe është edhe çështja e përfaqësimit proporcional të shqiptarëve në administratë, në organet dhe në institucionet shtetërore. Deri tani në këtë drejtim nuk është arritur ndonjë sukses i dukshëm, përveç asaj që aktualisht nënkryetari i qeverisë, katër ministra, katër zëvendësministra si edhe zëvendësdejtori i doganës së Maqedonisë janë shqiptarë.

Në ushtrinë e Maqedonisë ka një numër oficerësh shqiptarë me grada të ndryshme ushtarake, por jo edhe në pozita aq të rëndësishme ushtarake. Në polici, edhe pse kohëve të fundit po premtohet se struktura e këtij shërbimi do të përmirësohet në favor të shqiptarëve, punët po ecin shumë ngadalë dhe numri i tyre në këtë shërbim është shumë i vogël.

Faktet që paraqitëm më lart dëshmojnë se shqiptarët në Maqedoni ende nuk e kanë statusin shtetformues, por tani për tani ata kanë të drejtën të marrin pjesë në organet e pushtetit. Ky është, pa dyshim, një proces afatgjatë, por ne presim që në të ardhmen do të bëhen ndryshime më radikale. Vetëm kur shqiptarët me pjesëmarrjen e tyre të barabartë do të bëhen pushtetbartës dhe përgjegjës për mbarevajtjen e punëve shtetërore, atëherë ata me plot të drejtë do të konsiderohen shtetformues dhe shtetbartës. Këto hapa janë në dobi edhe të vetë Maqedonisë dhe të shndërrimit të saj në një shtet demokratik e parlamentar, ku të gjithë qytetarët do të gëzojnë të drejta të barabarta, por do të kenë edhe përgjegjësi të barabartë për zhvillimin e mëtejshëm të proceseve demokratike, për stabilizimin ekonomik, shoqëror e politik të këtij shteti të vogël në Ballkan.

Për arrijten e këtij qëllimi nevojiten përpjekje shumë të mëdha, sepse një pjesë e mirë e forcave politike në atë vend mendon se vetëm ata janë të paracaktuar të qeverisin, kurse të tjerët duhet të shërbejnë. Me fakte dhe me përpjekje të përditshme duhet punuar që këto forca të çlirohen nga hipoteka e gabuar e së kaluarës, nga mendimi se koha e imponimit të pushtetit mbi të tjerët është fazë e kaluar në histori dhe se patjetër duhet të pajtohen me realitetin dhe me proceset e zhvillimeve demokratike.

Nga vetë maqedonasit pritet me të drejtë që sa më shpejt të bëjnë hapin konk-

ret në drejtim të një vullneti më demokratik, i cili do të krijonte kushte reale për një Maqedoni të përbashkët, të barabartë dhe demokratike. Pra, maqedonasit duhet të binden se alternativë tjetër përveç asaj të ndërtimit të një shteti demokratik të qytetarëve të barabartë nuk ekziston. Perspektiva e të gjithëve sigurohet përmes barazisë së të gjithëve. Kështu, subjekti politik shqiptar përpiqet që të rregullojë punët në shtetin e vet të quajtur Republika ish-Jugosllave e Maqedonisë.

